

MISKOLCZY ÁMBRUS
**Mihail Sebastian „dunaisága”,
 avagy néhány szó arról,
 ami egy román pennaháborúból
 kimaradt¹**

Az ördög és az inasa: Nae Ionescu – Mihail Sebastian – ezzel a címmel jelent meg a kolozsvári filozófus, költő, esszéista Marta Petreu újabb könyve,² amely minden korábnál hevesebb reakciókat váltott ki. Néhányan dicsérték,³ de többen hamisítással vádolták, a tények elferdítésével, kvázi-rágalmazással, karakter-gyilkossággal, azzal, hogy könyve az elsőtől az utolsó szóig hamis.⁴ És ez „érthető”. Hiszen könyvének két főhőse szimbolikus jelentőségű. Nae Ionescu filozófus professzor a zseniális spontaneitásé, aki zseniket nevelt: Emil Ciorant és Mircea Eliadét, és velük egy egész nemzedéket. Miután tanítványai közül sokan fasiszták

lettek hosszabb-rövidebb időre, Nae Ionescut felelőssé is teszik azért, hogy mint a román fasizmus egyik ideológusa az útkereső diákságot a szélsőjobboldalra vitte, a Vaszárdát pedig a maga filozófiájával legitimálta.⁵ Eugène Ionesco 1945. szeptemberi híres és léptenyomon idézett levele szerint Nae Ionescu a főbűnös, Mircea Eliade „a második bűnös”, míg „Mihail Sebastian megőrizte a józan eszét és az autentikus emberséget”.⁶ Most – Marta Petreu nyomán – megtudhatjuk, hogy 1928-tól 1933 végéig Mihail Sebastian író is szélsőjobboldali volt, holott a köztudatban időközben a demokratikus tisztaság megtestesítőjévé emelkedett – *Naplójának* köszönhetően. 1935-től haláláig, 1944 utolsó napjain vezettet *Naplója* ragyogó irodalmi mű és megrázó dokumentum.⁷ Kiadásának története van, mert tudtak róla, de sok érdek fűződött ahhoz, hogy kéziratban maradjon. Hosszas huzavona után 1996-ban látott csak napvilágot, nemsokára megjelent angol, francia, majd holland és német fordításban, a közelmúltban pedig magyarul is.⁸ Egyébként egyik regénye *Menedék* címmel 1988-ban magyarul is napvilágot látott. Szindarabjait – *Névtelen csillag, Játék a*

1 Ez a dolgozat a *Sebastian „kettős élete”*. Hozzászólás a *román–zsidó ördöginas-identitásvitákhoz* című készülő könyv előtanulmánya. Lásd még *Román–zsidó identitásviták, avagy Mihail Sebastian kettős élete* című tanulmányomat a Forrás 2011. áprilisi számában (84–99.).

2 Marta Petreu: *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian*. Iași, 2009.

3 Ion Bogdan Lefter: Uimitoarea dezvăluire a unui Sebastian extremist de dreapta. *Art Act Magazine*, 2009. 30–32. sz. (http://www.artactmagazine.ro/uimitoarea_dezvaluire_a_unui_sebastian_extremist_de_dreapta_i.html); http://www.artactmagazine.ro/uimitoarea_dezvaluire_a_unui_sebastian_extremist_de_dreapta_ii.html; http://www.artactmagazine.ro/uimitoarea_dezvaluire_a_unui_sebastian_extremist_de_dreapta_iii.html); Vladimir Tismăneanu, Extazul demonismului: Nae Ionescu, M. Sebastian și extremismul revoluționar. *Evenimentul zilei*, 2009. aug. 5. (<http://www.evz.ro/articole/detalii-articol/862248/SENATUL-EVZ-Extazuldemonismului-Nae-Ionescu-M-Sebastian-si-extremismul-revolutionar>) (A letöltések dátuma, a továbbiakban is: 2010–11–25)

4 Ioana Părvulescu: Chiar așa de vinovat? România literară, 2009. 28. sz.; Uő.: Tabloidizarea lui Sebastian. România literară, 2009. 29. sz.; Uő.: Cuvîntul și cuvintele lui Sebastian. România literară, 2009. 30. sz.; Florin Müller: Un fascist de ultimă oră – Mihail Sebastian. (<http://www.revista22.ro/un-fascist-de-ultim259-or259-mihail-sebastian-6820.html>); Mihai Iovănel: Marta Petreu, Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian. (<http://revistacultura.ro/blog/2009/06/marta-petreudiavolul-si-ucenicul-sau-nae-ionescu-%e2%80%93-mihailsebastian>) Paul Cernat: Actualitatea cazului Sebastian. (2009. <http://www.revista22.ro/actualitatea-cazului-sebastian-6532.html>); Mirel Horodi: Mihail Sebastian pe banca acuzării la „Contrapunct”. (<http://www.animanews.com/acas/70-evocri/1583-mirel-horodi-mihail-sebastian-pe-banca-acuzarii-la-contrapunct.html>); Alina Purcaru: Un nou proces Mihail Sebastian. ([http://old.cotidianul.ro/un_nou_proces_mihail_sebastian-](http://old.cotidianul.ro/un_nou_proces_mihail_sebastian-94498.html)

[94498.html](http://old.cotidianul.ro/un_nou_proces_mihail_sebastian-94498.html)); Ion Buduca: Diavolul și ucenicul său. Luceafărul de dimineață, 2009. szept. 16. 27. sz. (<http://www.revistaluceafarul.ro/index.html?id=1409&editie=66>); Roxana Sorescu, Cazul Sebastian. Nuanțe, I–II, *Observator cultural*, 2009. 492. sz. ([http://www.observatorcultural.ro/Cazul-Sebastian.-Nuante-\(I\)*articleID_22437-articles_details.html](http://www.observatorcultural.ro/Cazul-Sebastian.-Nuante-(I)*articleID_22437-articles_details.html)); [http://www.observatorcultural.ro/Cazul-Sebastian.-Nuante-\(II\)*article_ID_22483-articles_details.html](http://www.observatorcultural.ro/Cazul-Sebastian.-Nuante-(II)*article_ID_22483-articles_details.html)); Laszlo Alexandru: Mihail Sebastian pe masa de operație. *Tribuna*, 2009. 171–175. sz.; Marta Petreu: „Criticilor mei. România literară, 2010. 2., 3. sz. (http://www.romlit.ro/criticilor_mei); http://www.romlit.ro/criticilor_mei_ii); Mihai Iovănel: Câteva precizări: în atenția dnei Marta Petreu. <http://revistacultura.ro/nou/2010/03/cateva-precizari-in-atenția-dnei-marta-petreu/> Laszlo Alexandru: În jurul lui Mihail Sebastian. *Tribuna*, 2010. 194. sz. 11–12. Laszlo Alexandru: Mihail Sebastian pe masa de operație. *Holocaust*, 2010. II/1. sz. 186–199. (http://193.226.7.140/~laszlo/ArticoleInPresa_ro.htm). Ez a tanulmány az ellenkönyv részleteiből áll, és a legélesebb kritika, a vita bibliográfiájával. A szerző cikkeire Petreu – azok hangemére hivatkozva – nem reflektált. Jelezni szeretném, a rendkívül heves és éles vitában nem kívánok minősítésekkel állást foglalni, és nem kívánok igazságot tenni, a vita egészét tartom pozitív és tisztázó folyamatnak. A vitát sem kívánom összefoglalni, csak egy-egy mozzanatot emelek ki belőle. Már azért sem akarom összefoglalni, mert az igazán célszerű a vita anyagának kötetbe foglalása lenne, legalább az interneten...
 5 Sabin Drăgulin: Nae Ionescu și legitimarea extremei drepte românești. Nae Ionescu și legitimarea extremei drepte românești. *Sfera Politicii*, 2009. 150. sz. (<http://www.sferapoliticii.ro/sfera/150/art09-dragulin.html>)
 6 *Scrisori către Tudor Vianu. II.* Szerk. Maria Alexandrescu Vianu. București, 1994. 274.
 7 Mihail Sebastian: *Jurnal 1935–1944*. Szerk. Gabriela Omăt. Bev. Leon Volovici. București, 1996.
 8 Mihail Sebastian: *Napló 1935–1944*. Ford. Vallasek Júlia. Bev. Szilágyi Júlia. Kolozsvár, 2009.

boldogsággal, Lapzárta – pedig 1944 után a magyar színpadokon is játszották. Legfontosabb regénye az 1934-ben kiadott *Kétezer év óta* a gondosan elfelejtett könyvek közé került, csak 1990-ben adták ki újra, azóta franciául is.⁹ Kínos lehetett az, ahogy a zsidó identitás problémáit feszegette, és még kínosabb, hogy regényének hőse, a professzor nem más, mint Nae Ionescu. Az előszót is ő írta a regényhez, méghozzá vallási érvelésbe ágyazott antiszemita szöveget, ami miatt Sebastiant zsidó és nem zsidó részről is keményen támadták, annak rendje és módja szerint lehuligánózták, lefasisztázták, lekommunisztázták. És élete végéig felrótták neki a Nae Ionescuval való barátságát. Morbid módon hangzik, de szerencséje volt, hogy 1945 májusában elütötte egy autó – hogy spontán vagy szándékosan, azt még ma is találgatják. Mindenesetre a kemény börtön valószínűsége bizonyos, már csak azért is, mert 1944-ben együttműködött Lucrețiu Pătrășcanuval. Pătrășcanu Révaihoz hasonló kommunista értelmiségi volt, kicsit „butább”, de becsületesebb. Bojárfiú, aki kimutatta, hogy bunkó-elvtársait kissé lenézi, emellett elvárta volna a Nyugattól, hogy enyhítsék a szovjet nyomást. Kommunista részről egyik szervezője volt az 1944. augusztus 23-i kiugrásnak és fordulatnak, aminek egyébként azért nem örültek a szovjetek, mert túl váratlanul történt, és jobban össze akarták hangolni az akciót. Gheorghiu-Dej, a sztálinista pártvezér csak a börtönben értesült a fejleményekről, a vörös hagiográfiában természetesen már ő szervezett mindent, a valóságban pedig még nem is késett azzal, hogy adandó alkalommal bebörtönöztesse és kivégeztesse riválisát. (Ez persze némi törvényességre vall, mert magyar riválisát, Forizs Istvánt a legenda szerint a sofőrjével verette agyon, valójában egyik tábornokával nyíratta ki.) A másik vádpont Sebastian ellen éppen Nae Ionescuval való egykori barátsága lett volna, akit többen is egyszerűen diabolikus figurának tartottak. Ördögnek nevezte egyik volt metressze, és 1941-ben Sebastian is, amikor egy társaságban Nae Ionescuról vitakoztak, tréfából úgy nyilatkozott: „számomra ő volt az ördög”.¹⁰ A Patriárchiátus templomának külső falfestményén pedig a patriárcha utasítására a Sátán fejét róla mintázták.¹¹ Jellemző, hogy miután előadást tartott az angyalokról, egyik tanítványának, Ciorannak meg is jegyezte: „Tudod, mire gondoltam, miközben az angyalokról beszéltem? Hogy elfogadjam-e vagy sem a rendőrfőnökséget.”¹²

De vajon Sebastian lett volna az ördög inasa, mint azt Marta Petreu állítja? Erről folyik a vita. Formálisan valóban inasa volt, hiszen Nae Ionescu lapjánál, a Cuvântulnál dolgozott. De jobb főnököt aligha kívánhat magának valaki, hiszen azzal a lakonikus eligazítással alkalmazta: „Írj, amit akarsz!” Marta Petreu szerint Sebastian főnöke eszméit mondta fel. Azok jegyében dicsőítette Mussolinit, szidta a demokráciát és a liberalizmust. Csakhogy mint Petreu kritikusan jelzik, a Mussolini dicsőítés nem volt egyértelmű, ironikus mozzanatokban bővelkedett. A hitlerizmust pedig kezdetől fogva mélyen elítélte Sebastian, és annak az illúzióknak a vonzásába került, hogy a ducét ki lehet játszani a Führer ellen. Ami a demokráciát és a liberalizmust illeti, annak konkrét megvalósulási formáit támadta, a Liberális Párt diktatúráját, a demokrácia-demagógiát. Kétségtelen, hogy Nae Ionescu kollektivista volt, a tömegek diktatúráját jószolgáltá, olyan konszenzusos diktatúrát akart, amely az uralkodó tömegpárt révén stabilitást biztosít. Kereste az ily módon működő tekintélyuralmi rendszer lehetséges vezetőjét. 1930-ban a királyban találta meg, tagja is lett a kamarillának, de amikor a király a liberális Ducát nevezte ki miniszterelnöknek, szembe fordult vele, a Vasgárda vezetőjének, C. Z. Codreanunak a lábaihoz ült, ideológus-súgó és szürke eminenciás szerepet keresve. Csakhogy Duca betiltotta a Vasgárdát, mire három gárdista 1933 legvégén lelőtte a miniszterelnököt, mire a király betiltotta a Cuvântul, több száz gárdistát, köztük Nae Ionescut is bebörtönöztetett. Sebastian idáig nem ment el főnökével, akitől megkérdezte, hogy a lap felkarolja-e az antiszemitizmust. Egyértelműen tagadó választ kapott. A revolveres terrorizmust ki is gúnyolta egyik vezércikkében, és a helyi antiszemita megrökönyödésére közzétette a *Ion Trivale* című cikkét, amelynek hőse az első világháborúban elesett. Amikor a hősi halottak emlékére 1930-ban emlékművet emeltek, az ő nevét nem vették fel rá, mert zsidó volt. Egyébként Sebastian okkal bízott Ionescuban, mert ez 1927-ben keményen megbélyegezte a Keresztény Diákok Szövetségét a nagyváradi zsinagóga lerombolása miatt: „Egy imaházat lerombolni a lelki sivárság legelszomorítóbb jele. Lerombolni egy zsinagógát kifejezetten az Ótestamentum megtagadását jelenti, az Ótestamentumét, amely az Evangélium alapja, megtöri Isten egyházának a kontinuitását.” Nae Ionescu pedig ezzel szimbolikusan megtörte a liberálisok által oly hosszan fenntartott poli-

9 Mihail Sebastian: *De două mii de ani...Cum am devenit huligan*. București, 1990. A két művet ez alkalommal egybekötve adták ki. (A továbbiakban a rövid hivatkozás: Sebastian: *De două mii*, és Sebastian: *Cum am devenit*).

10 Sebastian: *Jurnal*, 339.

11 Dan Ciachir: Nae Ionescu. (<http://www.frontpress.ro/?p=250>)

12 Gabriel Liiceanu: *Itinerariile unei vieți: E. M. Cioran. Apocalipsă după Cioran*. București, 1995. 85.

tikai antiszemita folyamatosságát, hiszen sokan vélték úgy, hogy a liberálisok titkon biztatták az antiszemita zavargókat. Viszont 1934-ben már ő lett az antiszemita emblematikus alakja. Sebastian még 1931-ben felkérte őt készülő regénye előszavának megírásához, 1934-ben pedig úgy érezte, hogy árulás lett volna elfordulni Ionescutól. Ez utóbbi viszont inkább nevezhető árulónak. Mert amíg korábban – miközben megbélyegezte a zsinagóga-rombolókat – arról értekezett, hogy „számunkra, keresztények számára a zsidók nem hitetlenek, hanem az üdvözülés útján megkésztettek: mi már eljutottunk az új szövetséghez, ők még várják; várják a Messiást,”¹³ most az előszóban arról elmélkedett, hogy a zsidók örök szenvedésre vannak ítélve, és eredeti nevén szólította meg barátját: „Reménykedjél, Iosef Hechter. Az egyetlen dolog, amit tehetsz. // Én azonban semmit sem tehetek érted. Mert én tudom, hogy az a Messiás nem jön el soha. Eljött a Messiás – és te nem ismerted fel. Isten valamennyi jóságáért csak annyi kéréstett cserébe, hogy virrasszál. És te nem virrasztottál. Vagy nem láttál – mert a gőg hályoggal vonta be a szemed. // ... Iosef Hechter, nem érzed, hogy hatalmába kerít a hideg és a sötétség?”¹⁴ Sebastian ezért úgy érezte, végképpen kitesztették, halálra ítélték. Erre nem számított. És okkal. 1933-ig még igazában az sem derült ki, mi következhet abból, hogy Nae Ionescu a felvilágosodás görög katolikus írástudóját, S. Micu-Kleint vagy a liberális államalapításban fő szerepet játszó I. Brătianut nem tartotta románnak, csak „jó románnak”. Aligha vette volna rossz néven Sebastian, ha jó románnak nevezik. Azt is elfogadta, hogy Nae Ionescu az asszimiláció lehetetlenségét vallotta. Sebastian önmagát így határozta meg regényének végén: zsidó, román, dunai.

A minapi látványos Sebastian-vitában sem vitatta senki, hogy a zsidóság és a románság egységet alkot, viszont a dunai mozzanat teljességgel háttérbe szorult. Márpedig ezt éppen 1933-ban munkálta ki Sebastian, amikor a Cuvântul végnapjaival és annak betiltása után lassan regényének vége felé érkezett. A kéziratban nincs is benne az a néhány utolsó oldal, amely a legszemélyesebb vallomás. Regényének az a hőse (Pârlea), aki pogrommal akart forradalmat kezdeni, mély igazságot mondott a naplóírónak: „Veszélyes ember vagy. Túl tisztánlátó számunkra. Nekünk olyan nemzedék kell, amelynek elege van minden okos emberből.”¹⁵ Ő – a regénybeli naplóíró – eddig zsidó

tulajdonságnak hitte a fanatizmust, kommunista zsidó barátja is a lelkesedés elutasítását vetette szemére. Most látnia kellett: „A különbség köztünk az, hogy míg ők felcsigázzák érzelmeiket, én ellenőrzés alatt tartom a magam érzelmeit.” Ellen tud állni a kísértéseknek. „Szerencsém volt, hogy a Duna mellett nőttem fel, ahol a legutolsó halászbárkás, aki az evezőt forgatja, a verifikáció eszközét tartja kézben. Nem ismerek ihletett bárkásokat, csak figyelmeseket. A Dunán két tucat ködös intuíció sem tesz ki egy negyednyi világos döntést.”¹⁶ Nem írja le, de tudjuk, egy rossz mozdulat, és már borul a bárka, amelynek formáját úgy alakították ki, hogy könnyen hatoljon be a nádasba, és ezért nem építettek öblös biztonságot csónakokat.

A dunai identitást fokozatosan konstruálta meg Sebastian. Amikor családja két ágáról adott számot, a moldvai írástudó gettó zsidókról és a dunai vállalkozókról, akkor a vérmérséklet közötti különbségeket így nyugtázta a kéziratban: „Értetlenség a Bărăgan és a gettó között.” A könyvben már a Bărăgan helyett Duna áll. A síkvidék helyett a vízi tájat állította előtérbe. A dunai hazát, bár a „hazám”-at idézőjelbe teszi, mert azt sem mondhatja ki, hogy „mi, románok”, ugyanis az iskolában rákiáltott valaki, akkor, amikor ezt mondta a történelemórán. Így „ország, haza, nemzet, hősök tiltott szótárát alkottak.” Ezért nem szólhat „az én román hazámról”, de szól „a hazámról”. „Beszélni fogok a Bărăganról és a Dunáról, mint olyan valamiről, ami nem tartozik hozzám jogilag és elvontan, alkotmányok, szerződések és törvények révén, de hozzám tartozik fizikailag, emlékek, öröm és szomorúság révén.”¹⁷ Így részben Nae Ionescu szellemében járt el Sebastian, de megtagadta volna-e a liberális államot? A szerződéses jogállamot? A demokráciát? Inkább fordítva áll a dolog. A liberalizmusra, a demokráciára, a társadalmi szerződésre hivatkozó erők tagadták meg őt, amikor hosszú ideig a zsidókat kirekesztették, és – mint jeleztük – 1920 után sem voltak mindig következetesek. Aztán a zsidótörvények is törvények voltak, formálisan jogállami keretekben hozták meg azokat. A jogállamiságot ki lehetett forgatni, és mintha ennek előszelét érezte volna Sebastian. A regénybeli naplóíró ezért a fenyegető és valóságos politikai anomias helyzetben lemond a politikai jogkövetelésről, de csak azért, hogy mélyebb kötődéseit emelje ki. „Az állam szabadon deklarálhat engem gözhajónak, sarki csillagnak vagy fényképezőgépnak, ezzel még nem szűnök meg zsidónak, románnak és dunainak lenni”. A benne megszólaló antiszemita hang ezt sokallja, és mintha ezért tartaná feleslegesnek és értelmetlennek a maga számára „a zsidókérdés politikai megoldását”. Azzal szemben „egyetlen megoldás érdekel,

13 Sebastian: *Cum am devenit*, 316.

14 Sebastian: *De două mii*, 25.

15 Sebastian: *De două mii*, 221.

16 Sebastian: *De două mii*, 222.

17 Sebastian: *De două mii*, 222–223.

és pedig a lélektani, a szellemi”. A havaselyi régió szellemiségével azonosul. Havaselve „morális régió”, az ellenőrzi az országot. Ezzel megfordítja a hagyományos hierarchiát, mert a román köztudatban Moldvának jutott ez a szerep. Jászvásár volt a kultúrkritika központja, moldvai a nemzeti költő Eminescu, Moldva volt az erkölcsre és becsületre többlet és joggal többlet hivatkozó konzervatív párt bázisa. Moldva kulturális hegemoniát gyakorolt, Havaselve politikait a liberális párt révén. Sokáig érvényesült ez a munkamegosztás, amíg Bukarestnek a kulturális központ szerepe is nem vált túlnyomóvá. Sebastian tudta ezt, ezért úgy tett igazságot, hogy Moldva szerinte „termékenyebb, de zavarosabb is, az alkotás forrásai ott komplexebbek”. Nem véletlen, hogy moldvai a regénybeli kommunista zsidó és a jobboldali forradalmár is.

A regénybeli naplóíró számára a megoldás egyszerre egyéni és kollektív: „Azt hiszem, hogy az egyetlen mód ennek a nagyon régi fájdalomnak a tisztázására csak az, hogy én magam, egyedül, saját életem számára oldom meg az ellenségeskedéseknek és konfliktusoknak azon csomóját, amelyek a román társadalomhoz kötnek. Nem hiszem, hogy ez az elkülönülés menekülés, az enyémmel való szolidaritás hiánya, ellenkezőleg, hiszen az nem lehet, hogy a drámát elfogadó és őszintén megélt ember tapasztalata mások számára ne szolgálja útmutatásként. Ezért sürgősebbnek és hatékonyabbnak tűnik nekem, hogy egyéni életemben megteremtsem a zsidó és a román értékek harmóniáját, amelyből ez az élet sarjadt, mint az, hogy mit tudom én milyen polgári jogokra tegyek szert vagy veszítsem el őket. Szeretném alkalomadtán megtagasztalni az antiszemita törvényeket, amelyek megsemmisíthetnék bennem a visszavonhatatlan tény, azt, hogy a Dunánál születtem és szeretem ezt a vidéket.”¹⁸ Ez az utolsó mondat így már másképpen hangzik, mint azoknál, akik azért idézik, hogy Nae Ionescu és Sebastian nézetei közé egyenlőséget tegyenek.¹⁹ Másképpen hangzik, annál is inkább, mert így folytatódik a regénybeli naplóíró vallomása: „Volt-e valakinek nagyobb szüksége egy házara, egy földre, növényekkel és állatokkal a láthatáron? Egy egyszerű dunai látvány helyrehozta, és nagyrészt meggyógyította mindazt, ami bennem absztrakció volt. Megnyugtatta a lázamat, rendbe hozott. Nem tudom, mi lett volna, ha máshova születtem volna. Biztosan más lettem volna. A folyó a maga királyi közönyének méltóságát állította szembe a belső

katasztrófákra való zsidó hajlandósággal. A táj egyszerűségével ellensúlyozta belső bonyodalmaimat. A bizonytalanságnak, a nyugtalanságnak a hullámok mulékony és örök játékát mutatta fel. / Olsó szimbólum. De legyen olsó vagy drága, nem kevésbé vigasztaló.”²⁰

Marta Petreu szerint megrázó ez a vallomás, ugyanakkor mazochista jellegű, amely szadista választ kapott. Ellentmond Ionescu asszimiláció-ellenességének, és annak, hogy az asszimilációra törő magatartást maga is elfogadhatatlannak tartotta.²¹ Valójában az asszimilációt átértelmezte. Asszimiláció helyett integrációt igenelt. Az asszimiláció fogalma tartalmilag kiürült és devalválódott, mindenekelőtt az antiszemizmus miatt. Azt sugallta, hogy az lenne a kívánatos, ha a zsidók egész kulturális örökségüket megtagadnák, és miután ezt nem teszik, ha nemzetinek tartják magukat, akkor alakoskodnak. Viszont keserűen tette fel a kérdést Sebastian Comarnescunak, hogy ő miért kevésbé román, mint Mihai Polihroniade,²² akinél otthon görögül beszéltek, és a háború alatt jól meggazdagodtak. Viszont annál keserűbben vette tudomásul, hogy 1939-ben Polihroniade is „politikai mártír” lett, Armand Călinescu lelövéséért bosszúból őt is kivégezték a börtönben, és ez – írja Sebastian *Naplójában* – „tragikus vicc”, hiszen csak karrierje érdekében csatlakozott a Vasgárdához, miután előtte a kommunizmussal kacérkodott. „Hogyan csinál az élet belőlünk többlet »vagy kevesebbet« annál, amik lenni akarunk!” A „kevesebbet” kegyelethől kihúzta, [azt, amit kihúzott, a továbbiakban is ékes zárójelbe teszem], de a tanulság így is: „Milyen kevés dolog függ valójában tőlünk.”²³

A Sebastian–Petreu-vita is kevesebbet csinált Sebastian dunaiságából, mint ami az volt. A fától nem látták az erdőt, és ez amennyire közhely, annyira igaz. Marta Petreu felrója Sebastiannak, hogy elfogadta az Anschluss igényét. De hát a német és az osztrák demokratikus forradalom követelte azt. Sebastian egyértelműen Románia integritásának a híve, és megbotránkozva jegyezte le, hogy barátja, Mircea Eliade beérmé területileg kisebb, de vasgárdista Romániával. 1936. november 5-én papírra veti: „Megjegyzek egy mondatot Mirceától és szó szerint visszaadom: Inkább egy kis Romániát, elvesztett tartományokkal, de megmentett burzsoáziájával és elitjével, mint proletár Nagy-Romániát. / És nyugodt volt. Nem ismerte fel, milyen hatalmas dolgot mondott.”²⁴ És megtoldotta: „Románia nem érdemel legionárius mozgalmat.”²⁵

18 Sebastian: *De două mii*, 225.

19 George Călinescu: *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. București, 1941. 877.

20 Sebastian: *De două mii*, 225–226.

21 Petreu: *Diavolul*, 141–142.

22 Petreu: *Diavolul*, 142.

23 Sebastian: *Jurnal*, 235.

24 Sebastian: *Jurnal*, 93.

25 Sebastian: *Jurnal*, 294.

Ilyen kisiklásra Sebastian publicisztikájában nincs példa. Olyasmit sem mondott, mint Cioran 1941 januárjában, aki, mielőtt a legionárius felkelést leverték volna, és ő végleg Párizsban húzta volna meg magát, így nyilatkozott éppen a kommunista Belu Zilbernek: „A Légió kitörli a seggét ezzel az országgal.”²⁶

Elsikkad a vitában, hogy Sebastian mennyire össze-európai összefüggésekben gondolkozott. Ha kárhoztatta Európát, azért tette, mert nem létezett, senki sem tartotta magát a meghirdetett elvekhez. „Az 1919-es békét – írta Sebastian 1932-ben – nem Wilson, a lelkipásztor mentalitású elnök, hanem Clemenceau, a tigris-dühvel tomboló elnök csinálta.” És még inkább kabinetfőnöke, aki a sajtót keményen cenzúrázta. A francia sajtó nem írhatott a németországi éhínségről, egy szót sem közölhetett a németországi szociáldemokrata forradalomról, amely elszakította a német népet egykori harcias uraitól. Nem lehetett írni a háború eredetéről szóló kutatásokról, nehogy a németek egyoldalú felelősségét megkérdőjelezzék. Semmit sem közölhettek, ami mérsékelhette volna a Rajnán túliakkal szembeni gyűlöletet. „Mindez a béke idején történt, amikor véget értek a harcok, amikor az egész világ hosszú gyógyulásra törekedett, és arra, hogy teljességgel elfelejtse a rémálmot.”²⁷ Amikor viszont az angol vezetők semmitmondó nyilatkozatot adnak ki Franciaországhoz való viszonyukról, akkor, amikor a világrend és polgári kultúra Franciaországtól függ, 1933 februárjában keserűen nyugtázza Sebastian: „Egy dolog bizonyos, a politika mélyen komolytalan mesterség, a legértékesebb embereket is leszoktatja az igaz árnyalatok tisztelétéről és az igazság józan kereséséről.”²⁸ Ugyanakkor lelkesen üdvözölte a francia demokrácia stabilizálódásának jeleit. Igazában pedig a szellemi közösségért lelkesedett. „Sebastian – írja Marta Petreu – a *Cuvântul* utolsó, 1934. január 1-jei számában két szöveget közölt, szerencsére kulturális jellegű”, az egyik *Ahol az irodalom válaszol a politikában* (Curtiusnak a Párizsban megjelent Balzac tanulmányáról), a másikat M. C. Ghyka könyvéről. „A zöld vizek, amelyekben – mint Ludo [Sebastian legvadabb zsidó kritikusa, majd 1945 után nagy kommunista] észrevételezte – »pisztrángként« lubickolt, volt idejük elvörösödni” a legionáriusok és Duca vértől.²⁹ Ez a cinkos-tézis háttérbe szorítja a Curtius-előadásról szóló eszme-futtatást, ami önmagában cáfolja a cinkos-tézist. „Ne mondják – írja Sebastian – , hogy ez a fejlemény

tisztán esztétikai jellegű. Vagy hogy ennek a politikához semmi köze. Az emberi nem ostobasága elég nagy ahhoz, hogy a legostobább szenvedélyek alá temesse a legtisztább értékeket. Talán nem tudják, hogy a háború alatt Franciaországban árulásnak számított meghallgatni egy Beethoven-szimfóniát. Talán nem tudják, hogy ugyanekkor Berlinben meghallgatni egy Debussy-poémát hadbíróságért kiáltó bűn volt. [...] Egy német, aki akkortájt Montaigne-től egy oldalt ízelgetett volna, vagy egy francia, aki örömét lelte volna egy Goethe-versben, nem tett volna kevésbé kihívó és hősies bolondságot, mint az, aki egy tűzvész lángnyelvei közé veti magát, hogy megmentse egy könyvet. Egyáltalán nem túlzás, ha úgy vélem, hogy egy irodalomtörténeti tanulmányban olyan tény rejlik, amelyik szembeszegül a legszörnyűbb politikai eseményekkel. És nem hiszem, hogy komolyabb dolog, Boncour-t vagy Goebbelst kommentálni, mint azt, amit Ernst Robert Curtius mond. Még nincsen minden elveszve, ha ez lehetséges. Ez az »ez« azt jelenti, hogy az értelmet még nem fosztották meg minden jogától, magasabb közösség érzése érvényesül a sötét elleneségeskedések fölött, amelyeket oly ügyesen és bűnös módon szítanak, akik kihasználásukból élnek. Curtius amikor Balzacról beszél, és a franciáknak és németeknek egy jellegzetesen francia íróat magyaráz, akkor ezáltal megerősíti egy olyan szellemi birodalom létét, amely kivétel nélkül mindenkié, minden gondolkodó és érző emberé.”³⁰

Ha arra gondolunk, amit Sebastian a zsidó és a román értékek összhangjáról írt, akkor elmondható, hogy zsidósága univerzalizmusának egyik forrása, románsága partikularizmus, dunaisága pedig regionalizmus – (vagy egy sajátos, „másodrendű”, mégis tehermentes univerzalizmus). Ez utóbbi – *horribile dictu* – Nae Ionescu korai tájékozódásának valamiféle folytatása. 1919 nyarának végén Ionescu ugyanis arról írt, hogy az önálló Ausztriával valamiféle hidat akarnak teremteni a német ipar és a Balkán, valamint Kelet között, „főleg akkor, ha eljutnának a dunai országok konföderálásához, ami lehetséges”.³¹ Marta Petreu azt is felrója Sebastiannak, hogy miután elmarasztalta az újságírást, miért nem maradt meg ügyvédnek, miért folytatta politikai kommentátori tevékenységét 1933 után is az Indexnél. Az Indexbeli cikkeket viszont nem ismerteti. Márpedig ezek következetesen Hitler-ellenesek. Ez a vezérmotívumuk, de nemcsak ebben merülnek

26 Sebastian: *Jurnal*, 294.

27 Mihail Sebastian: *Jurnal de epocă*. București, 2002. 606.

28 Sebastian: *Jurnal de epocă*, 607.

29 Petreu: *Diavolul*, 123.

30 Sebastian: *Jurnal de epocă*, 618–619.

31 Nae Ionescu: *Suferința rasei albe*. Iași, 1994. 149.

ki. 1933 júliusában, miután bemutatta azt, hogy Franciaország és Olaszország miként játszanak össze az Anschluss megücsítésére érdekében, leszögezte: „Közép-Európát nem Rómában, nem Párizsban és talán nem is Berlinben csinálják. Ezt a Dunán és a Duna mellett csinálják, Budapesten, Bécsben, Belgrádban, Bukarestben... / Ha csinálják...”³² Majd amikor 1933 augusztusában, amikor a hatalmak egymás elleni törekvéseit elemezte, figyelmeztetett: „Az életben szinte semmi szerveset sem tesznek valami »ellen«, és szinte mindent »valamiért« tesznek. Valamiért. »Közép-Európa« önmagáért jön létre, vagy nem jön létre.”³³ Az üzenet egyértelmű, a dunai országok jobban tennék, ha egymással együttműködnének, ahelyett hogy elvesznének a nagyhatalmak játszmájában. A szerveség fogalma Nae Ionescu szótárából való, de ki vonná kétségbe Sebastian állításainak igazát? 1937-ben Genfben megismerkedett egy magyarral, aki új magyar nemzedékről beszélt neki, és területi revízió helyett „a Duna medence és a Balkán új politikai szervezetéről”. „Úgy tűnik nekik – írta Mircea Eliadénak – , hogy a dunai és balkáni politika mentesítene minket – románokat, jugoszlávokat, magyarokat, csehszlovákokat – a nagyhatalmak veszélyes – még akkor is, ha olykor kedvező – gyámkodásától.” A lényeg: „Meg kellett egyeznem vele abban, hogy ez a politika (amelyben

egyébként a hajdani Cuvântul külpolitikájára ismertem) nagyon is megfelelne nekünk, de csak a mai helyzetből lehetne kiindulni, amely helyzetet mint indulási pontot a magyaroknak őszintén véglegesnek kell tartaniuk.”³⁴

Nemes törekvés, de annyi jó szándékot feltételezett volna a világtól, amennyi aligha lehet benne. Jó-hiszeműsége ellentétben állt realitásérzékével. Ez íratta és húzta ki vele a regényét ért támadásokra készített válaszában a következőket: „Magányos emberek pártjáról álmodom, amelynek nincsen székhelye, nincsen programja, nincsenek mandátumai, nem tart gyűléseket. A magányos ember felelős ember.”³⁵ Ehhez tartotta magát, akkor is, amikor 1944. augusztus 23-án sikerült a kiugrás. Miután néhány nap alatt kiírta magából dühét és felháborodását, naplójában gratulált magának, hogy ott hagyta a kommunista „Szabad Románia” című lapot, mert: „Az indoktrinált ostobaságot nehezebb elviselni, mint a tiszta és egyszerű ostobaságot.”³⁶ Dunaiságunk vajon ennek lesz az áldozata?

32 Sebastian: *Jurnal de epocă*, 638.

33 Sebastian: *Jurnal de epocă*, 644.

34 *Dosarul Eliade. II.* Szerk. Mircea Handoca. București, 1999. 37–38.

35 Arhivele Naționale, București, Colecția scriitorilor români, Sebastian, 2. 55.

36 Sebastian: *Jurnal*, 558.

Gyes-ikon XXI.